

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ПОЦЮРКО ОЛЕГ ЮРІЙОВИЧ

УДК 1 (091) "04/14" (092) Августин: 276

**ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ У ТВОРЧОСТІ
АВГУСТИНА БЛАЖЕННОГО**

Спеціальність 09.00.05. – історія філософії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Львів 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії філософії філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
КОНДЗЬОЛКА Володимир Володимирович,
доцент кафедри історії філософії
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
БИЧКО Ігор Валентинович,
професор кафедри історії філософії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

кандидат філософських наук, доцент
ПАСЛАВСЬКИЙ Іван Васильович,
провідний науковий співробітник Інституту українознавства
імені І. Крип'якевича НАН України

Захист відбудеться “5” червня 2008 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.02 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано “24” квітня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 35.051.02
кандидат філософських наук, доцент

О. Б. Сінькевич

Актуальність теми. Сьогодні очевидним є той факт, що національні цивілізації формуються і самоутверджують себе у світовому культурно-історичному просторі, завдяки постійному впливу інших культурних світів. Тобто вітчизняна національна самосвідомість постійно повертається до світового духовного досвіду, рефлектує над ним, що значною мірою слугує її власному становленню та самоутвердженню. Це особливо стосується і тих її творців, котрі своєю діяльністю та генієм творили своєрідні “універсалії культури”, які стали для людства тим спільним духовним джерелом, з якого черпала і черпає сьогодні животворні ідеї й українська національна культура.

Августин Блаженний – одна з найяскравіших історичних постатей, котра залишила дуже помітний слід у культурному та духовному житті людства. Його філософсько-релігійні творіння справляють і нині відчутний вплив на сучасність, зокрема, на розвиток філософії, теології, історії, моралі тощо. Августину присвячена чимала кількість науково-дослідницька література. Проте, не всі аспекти його творчості достатньо висвітлені. Для нас Августин цікавий головню своїми історіософськими рефлексіями, котрі фактично відкривають першу сторінку філософії історії, написаної в епоху середньовіччя. У вітчизняній науково-філософській літературі названий аспект доктрини мислителя фактично зовсім не з’ясовано, що актуалізує наш науковий пошук і робить його новаторським.

Виходячи з цього ми і конкретизували тему нашої дисертаційної роботи, виокремивши безпосереднім об’єктом її дослідження історіософські ідеї у доктрині Августина Блаженного. У подібному ракурсі зазначена проблема у вітчизняній дослідницькій літературі практично не досліджена. Її ж сучасне осмислення та вирішення слугуватиме як конкретному вивченню цієї важливої сторінки світової філософії, так і глибшому науковому розумінню цілої низки проблем вітчизняної філософії, зокрема історіософських ідей. Актуальність наукового пошуку у цьому напрямі є важливою ще і тому, що завдяки подібним рефлексіям відкривається пряма можливість розширити та уточнити понятійний апарат української філософії, привести його у відповідність із духовним філософським досвідом минулого, з теоретичними надбаннями світової філософії. Тут також криється можливість і осмислення загальних закономірностей духовно-інтелектуального розвитку людства, у тому числі й вітчизняної філософської думки.

Зв’язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконується відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка: "Концептуальні засади філософської думки в Україні: історія та сучасність" (номер державної реєстрації – 0107U007416). У дисертації досліджується спектр філософсько-історичних, культурологічних, соціально-філософських проблем розвитку історичного процесу, аналізуються мотиваційні й ментальні аспекти психології діяльності людей та окремих особистостей.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Основоположні принципи філософсько-релігійної доктрини Августина, як свідчить аналіз дослідницької літератури, опрацьовані багатьма дослідниками, серед яких: А.Х. Армстронг, А.В. Ахутін, В. Беліков, Н.А. Бердяєв, В.В. Бичков, А.А. Гаджикурбанов, Р. Гейнзман, М. Гєрьє, Б.Л. Губман, К. Кремона, С.А. Лозниця, Р.А. Лошаков, А. Марру, С.С. Нєретіна, Т.А. Нєстик, І.В. Попов. Проте всі вони лише незначною мірою, а деякі навіть і зовсім не стосуються аналізу та системного осмислення історіософських поглядів Августина. Це тим більш справедливо стосовно української літератури.

Дисертація є самостійним дослідженням. Наявні праці українських науковців торкаються лише окремих проблем і загальних положень Августина (І.В. Бичко, Б.І. Бичко, А.І. Пашук, І.В. Паславський, В.В. Кондзьолка, С.А. Лозниця, В. Остроухов та ін.). На жаль, прямої рефлексії та осмислення основоположних принципів філософії історії у творчості Августина у них немає. Тому своєю дисертаційною роботою автор якраз і намагається заповнити цю прогалину.

Методологічні основи дослідження. В якості інструменту наукового пошуку в дисертації були використані різні методи, серед яких широке застосування отримали методи історичного та логічного аналізу. Перший з них дав можливість окреслити в історичних рамках середньовічної філософії, місце філософії Августина у тогочасному духовно-філософському просторі. Логічний метод слугував цілісному теоретичному відтворенню в головних та визначальних рисах сутності історіософської проблематики Августина і її історичну значущість у подальшому становленні філософії історії.

У роботі також використано аксіологічний підхід, на основі якого аналізуються шляхи суспільної трансформації через спектр культурних та релігійних цінностей; герменевтичного підхід, за допомогою якого досліджується логіка інтерпретації Августином історичного процесу. У дисертаційній роботі використовується також аналектичний підхід (його суть визначається законом схожості), який августиністи протиставляють неоплатонівській теорії діалектики.

У роботі представлені також загальнонаукові методологічні принципи, серед яких: принцип історизму, що дав змогу простежити генезу філософсько-історичних поглядів Августина; системний принцип, що забезпечив розгляд філософії історії Августина як цілісного й багатогранного явища; принцип об'єктивності та світоглядного плюралізму, які уможливив неупереджений підхід до поглядів ученого. В інструментарій дослідження входило опрацювання філософської спадщини Августина, її фактажу, його осмислення шляхом аналізу і синтезу.

Метою дисертації є історико-філософський аналіз історіософської проблематики у творчості Августина, осмислення головних засад і принципів філософії історії мислителя та розкриття її практичної значущості для подальшого розвитку світової філософії.

Для реалізації зазначеної мети поставлено наступний комплекс **завдань дисертаційного дослідження**: з'ясувати витоки й сутність процесу становлення світоглядної та методологічної

аксіоматики філософії історії в Августина внаслідок розкриття логіки інтерпретації основних історіософських проблем; - Здійснити аналіз історіософських поглядів Августина на основі його головних праць; - Розкрити функціонування і суть засадничих філософських і світоглядно-методологічних ідей у концепції філософії історії Августина у плані осмислення законів та закономірностей історичного процесу, сенсу історії, співвідношення багатьох факторів у суспільно-історичному процесі. Систематизувати його філософсько-історичні ідеї. Обґрунтувати цілісність концепції філософії історії мислителя на основі аналізу світоглядно-методологічних підходів до інтерпретації суспільно-історичного процесу. З'ясувати особливості антропоцентричної (античної) та теоцентричної (середньовічної) концепцій та порівняти їх з положеннями філософії Августина. Проаналізувати особливості впливу віровчення Августина на інтерпретацію проблем відносин між особою і суспільством з погляду субординації світської влади (яко тимчасової) стосовно влади духовної. Визначити місце Августина у генезі ідей християнської філософії.

Об'єктом дослідження є філософія історії Августина Блаженного.

Предметом дисертаційного дослідження є основоположні принципи та засади філософії історії Августина Блаженного.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що у ній концептуально узагальнено та проаналізовано основні історіософські ідеї у доктрині Августина Блаженного, котрі визріли і були розвинуті у руслі його загальних теолого-філософських рефлексій. У результаті історико-теоретичного аналізу концепції філософії історії Августина обґрунтовано й отримано низку узагальнень та положень, які мають наукову новизну і виносяться на захист:

- доведено, що Августин Блаженний у рамках християнського світогляду і на основі власної концепції часу створив перше цілісне вчення філософії історії, змістом якого стали проблеми походження людства, його земної історії та кінцевої мети історичного процесу;
- встановлено, що визначальними принципами філософії історії Августина Блаженного стали: 1) принцип єдності історії людства та загального зв'язку історичних явищ; 2) принцип еволюційного характеру історичного процесу як поступального розвитку людства в його історичному русі та перспективі;
- розкрито філософсько-релігійні засади історії людства (поліфакторність історії, амбівалентність історичного розвитку, теоцентричний гуманізм) як цілісного процесу в історіософській концепції Августина;
- підтверджено, що Августин Блаженний обґрунтував засади філософсько-релігійної концепції історії, в якій перебіг історичних подій спрямовується промислом Божим до певної окресленої провидінням мети;

- показано, що ідея Провидіння в історіософських поглядах Августина є принципом, що забезпечує усунення хаосу в історичному процесі і слугує законом упорядкування історичного розвитку, що має свій початок і кінець;
- доведено, що в історіософських поглядах Августина чільне місце займає концепція свободи волі, згідно з якою людина є вільним і морально відповідальним суб'єктом історичного процесу.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній систематизовано історіософські погляди Августина, здійснено теоретичний аналіз його концепції філософії історії як системи та досліджено загальні передумови її формування і розвитку

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні узагальнення, конкретний матеріал, подані на сторінках дисертації, уможливають перегляд та збагачення усталених концепцій як світової, так і вітчизняної філософії. Методологічні висновки, зроблені в дисертації, безпосередньо стосуються загальних світоглядних питань, а тому можуть бути використані широким колом вітчизняних спеціалістів – філософів, істориків, культурологів, політологів і психологів. Концептуальний, методологічний та фактологічний матеріал дисертаційного дослідження може бути впроваджений і використаний у курсах історії філософії, соціальної філософії, філософії історії, етики, а також у спецкурсах. Слід зазначити, що висновки даної роботи можуть бути використані для збагачення української філософської думки філософською спадщиною Августина. Загалом результати роботи можуть слугувати і давати можливість з'ясувати численні проблеми української та європейської філософії історії.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації, отримані автором особисто, були апробовані в одинадцяти наукових публікаціях, з-поміж яких п'ять – у фахових виданнях, визначених ВАК України. Ключові тези оприлюднювалися на восьми конференціях і семінарах місцевого, всеукраїнського та міжнародного рівнів:

Всеукраїнська наукова конференція студентів філософів "Діалектика духовних процесів – 3" (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 15–18 квітня 2004 р.); 16 – ті міжнародні Людинознавчі філософські читання "Гуманізм. Людина. Цінності" (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 8–10 жовтня 2004 р.); Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2005". (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 26 – 27 квітня 2005 р.); 17 – ті міжнародні Людинознавчі філософські читання. "Гуманізм. Людина. Мова" (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 14–16 жовтня 2005 р.); Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2006". (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 12 – 13 квітня 2006 р.); Звітні наукові конференції. Львівського

національного університету імені Івана Франка (секція філософських наук; 11 лютого 2004 р., 16 лютого 2006 р., 11 лютого 2007 р.).

Структура дисертації і послідовність викладу матеріалу зумовлена логікою висвітлюваних проблем, яка впливає з плану, мети та завдань дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, кожен з яких завершується висновком, і загальних висновків дисертаційного дослідження (всього 171 сторінка основного тексту) та списку використаної літератури (184 найменування на 16 сторінках).

Основний зміст дисертації

У вступі, обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету і головні завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи. Подано дані про апробацію результатів дослідження, його зв'язок із науковими темами і програмою кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка.

У першому розділі **"Історіографія та джерельна основа дисертаційного дослідження"** проаналізовано українські та зарубіжні джерела, в яких висвітлено проблему основоположних принципів філософії історії у творчості Августина Блаженного. З'ясовано особливості розробки проблеми засадничих принципів філософії історії Августина Блаженного у науковій літературі. Аналізуються наукові праці таких дослідників, як: М. А. Бердяєв, В. В. Бичков, Р. Гейнзман, М. Герсьє, Б. Л. Губман, К. Кремона, С. А. Лозниця, Р. А. Лошаков, А. Марру, С. С. Неретіна, Т. А. Нестик, І. В. Попов.

Зазначено, що однією з найважливіших наукових праць про життя і творчість Августина Блаженного є монографія російського дослідника М. Герсьє "Блаженный Августин". У ній автор акцентує на основних проблемах та принципах філософії історії Августина Блаженного: принципі монотеїзму, принципі креаціонізму, проблемі добра і зла, свободи волі, провидіння, часу. Як основоположний принцип філософії історії Августина Блаженного учений виокремлює принцип монотеїзму, з якого і визріла ідея провидіння.

Дослідження принципу креаціонізму, проблеми "вох Царств" і проблеми часу у філософії історії Августина Блаженного знаходимо у польського вченого Р.Гейнзмана. Останній зазначає, що Августин однозначно обстоював принцип креаціонізму.

Окремі аспекти трактування проблеми добра і зла розглянуто у працях А. Гусейнова та Г. Ірлітца, Г. Майорова, М. Суїні, В. Татаркевича та В. Бичкова. Останній, до речі, чимало уваги приділяє ще й проблемі "Двох Царств".

Проблему свободи волі людини та проблему предестинації, досить добре висвітлюють В. Татаркевич, А. Гусейнов та Г. Ірлітц, Е. Трубецкой, Г. Майоров.

Достатньо оригінальним трактуванням вчення Августина про предестинацію подає Ієромонах Серафим (Роуз). Він вважає, що розуміння Августином передвизначення ґрунтується на вивченні таїнства синергії (взаємодії Бога і людини).

Основу історіософського вчення Августина Блаженного складає його концепція "Двох Царств". Окремі моменти цієї концепції Августина аналізує А. Чанишев. Він, зокрема, робить висновок про те, що у трактуванні соціальних поглядів Августина необхідно виокремити дві складові – їх біблійну основу та античну, римську традицію.

Важливе значення для формування цілісного уявлення про історіософію Августина Блаженного має розробка проблеми часу. Остання впливає з принципу креаціонізму та є тісно пов'язаною з августинівською концепцією "Двох Царств".

Трактуванню Августинового розуміння проблеми часу присвятили свої праці Р. Лошаков, О. Нестерова, С. Неретіна. Зокрема, О. Нестерова, аналізуючи IX книгу "Сповіді", розглядала еволюцію августинівського розуміння співвідношення вічності та часу. Р. Лошаков займався аналізом августинівського питання відношення часу до людського Cogito. С. Неретіна з'ясовує августинівське розуміння двовекторності часу.

Звичайно, у світовій філософській думці є ще чимало праць, присвячених аналізу філософських ідей Августина Блаженного. Зважаючи на обсяг нашого дослідження, ми проаналізували, зрозуміло, найбільш значущі та важливі з цього списку.

У другому розділі дисертації **"Формування засад філософії історії в античній та середньовічній філософській думці"** досліджуються витoki процесу становлення та формування філософсько-історичних і теологічних поглядів Августина Блаженного, що відбувалося на основі реального осмислення основних наукових і філософських парадигм розвитку попередньої філософської думки.

Підрозділ 2.1. **"Принцип історизму в античній і середньовічній філософській думці"**. Проведено порівняльний аналіз античного та середньовічного розуміння історії і з'ясовано його вплив на формування Августинівської концепції філософії історії.

До виникнення християнства як світової релігії не існувало цілісної та єдиної концепції історичного розвитку людства. Античність, наприклад, ще не трактувала історії як процесу розвитку людства, а розглядала історію як гіпертрофованій модус мікроісторії. Історія в її сучасному розумінні має свої витoki в юдейсько-християнській традиції в її концепції людини як образу Бога, Творця Всесвіту.

Мета і первинна причина історичного розвитку у створеній християнством схематиці "замикалися" на фігурі Бога. У праці "Царство духа і Царство Кесаря" М. Бердяєв зазначає, що у європейської культури два начала: еллінське та єврейське, а також про те, що у великих грецьких

філософів ще не існувало філософії історії. Витоки історичної свідомості слід шукати у "Християнській події": народженні, страстях і смерті Ісуса Христа. Важливе значення у розумінні цієї події мало тлумачення її Августином, яке лягло в основу середньовічного життя. Саме розмежування Августином вічності та часу і чітке протиставлення плотського й духовного, стали вирішальним чинником для остаточного виокремлення історичного процесу, оскільки Августин поклав початок секуляризації людини.

У підрозділі 2.2. *"Середньовічний провіденціалізм"* розглянуто основні підходи до розуміння історичного процесу у середньовіччі. Зазначається, що ядром соціокультурної матриці у середньовіччі була релігія, яка утверджувала історіософему провіденціалізму. Осмислення цієї ідеї проходило у чотирьох напрямках, а саме: три напрями християнства (православ'я, католицизм і протестантизм) і окремо - конфуціанство, яке розвивалося в далекосхідній Азії.

У середньовіччі "світська історія" постійно була дотичною і перепліталася з "священною історією". Лише у зв'язку з "сакральною" історією історія "профанна" (світська) мала свій сенс, а сама "двовимірність" історії – прояв дії вільної волі людини.

Перша універсальна хронологія світової історії належить Євсевію Кесарійському (260–338 рр.), який розділив історію всіх народів на два основні періоди – "до народження Христа" і "після народження Христа", вказавши при цьому на кульмінаційний момент усіх подій, що відбуваються – "втілення Господа".

У теїстичних системах ступінь заданості предестинації був також різний: від фаталістичних крайнощів ісламу, де майже немає свободи волі людини, до простого провидіння, на якому зосереджує свою увагу християнський богослов Іван Золотоустий (347-407 рр.).

Першою систематизованою християнською концепцією божественного промислу став провіденціалізм Августина, який передбачав теологічну інтерпретацію історії. В його трактаті "Про Царство Боже" універсальна теорія про людство і його долю як єдиного, Богом керованого цілого спирається на основні поняття, взяті з біблійної схеми: гріхопадіння – олюднення Бога – друге пришествя Христа, що надавало христоцентричності історіософській доктрині Августина.

Позиція Августина є принципово есхатологічною, в його історіософській доктрині виникає очевидний хіліастичний ухил (ототожнення Царства Божого з історичним життям церкви).

Хіліастичний мотив, який виник в августинівській концепції історії стає основним в теорії Йоахима Флорського. Останній дійшов висновку, що "священна історія" – це історія "одкровенень", що сліднують одне за одним у часі. Поява Христа, який приніс у світ "вічне Євангеліє", не є центральним пунктом історії, а історично перехідною епохою, на зміну якої повинна прийти нова, з "новим одкровенням".

В історіософемі прогресу в Йоахима виявляється ідея внутрішньої послідовності історичних епох, тобто вперше у філософії історії робиться спроба розкрити механізм переходу

від однієї стадії розвитку до другої. Кожен новий "стан" у нього перебуває в зародку вже в попередньому, як у материнській утробі.

Августинізм, а особливо ноахизм сприяли згасанню есхатологічної і розвитку хіліастичної концепції в західній християнській філософії історії.

Уявлення про світ як про ієрархію світлового сходження людства до Бога, вираженого в "Ареопагітиках", автором яких є Псевдо-Діонісій Ареопагіт (V–поч.V ст.), протиставлялося розумінню світу як історії, що розгортається у часі, утвердилося на латинському Заході з допомогою августинівського "Царства Божого". Псевдо-Діонісій розкриває мету людського перетворення на суб'єкт метаісторії, коли на вищому щаблі пізнання досягається обоження, тобто повне поєднання особистості і Бога.

Думка про світову трансформацію фізичної плоти людини отримала розгорнуте обґрунтування в ісихазмі. Головний теоретик цієї філософсько-містичної течії, що виникла в середовищі афонських монахів у XIV ст., Григорій Палама у своєму передбаченні метафізичного буття людини виходить зі світловидності – Адама, який був в Едемі, не нагим, а в одязі божественного світла і Христа, що явився на горі Фавор із первинно прихованим у ньому сянням божественної природи.

Продовжуючи традицію християнської апологетики, схоласти прагнули створити гармонійну систему християнського світобачення, яка вибудовувала ієрархію сфер буття, на вершині якої містилася церква.

Середньовічна філософсько-релігійна думка сформувала принципово новий підхід до розуміння історії. У рамках середньовіччя вперше відбулося виокремлення суб'єкта історії, що у свою чергу вплинуло на переосмислення сенсу людського існування.

У третьому розділі дисертації **"Історіософські концепти Августина Блаженного"** розглянуто проблему законів, закономірностей і принципів суспільно-історичного процесу, його основні виміри й характер перебігу, що знайшли своє відображення у концепції філософії історії Августина.

У підрозділі 3.1. **"Принцип монотеїзму"** обґрунтовано твердження про те, що теоцентрична (монотеїстична) філософська позиція Августина є, визначальною у його світогляді. Він контрастує з античним політеїзмом та його антропоморфізмом і формулює основне положення своєї філософії історії, тобто ідею єдиної світової волі.

Підрозділ 3.2. **"Принцип креаціонізму"**. Монотеїзм привів Августина до постановки та переосмислення цілої низки історіософських проблем, серед яких чи не на першому місці проблема творення (creatio). Тобто, Августин розробив християнську ідею creatio ex nihilo, використавши екзегезу опису сотворення світу з "Книги Буття". Досліджуючи ідею creatio ex nihilo, Р. Гейнзман доходить висновку, що спираючись на вчення Платона, Августин показав, як

можна поєднати ідею, Слово та тіло. Він продемонстрував нове розуміння семи днів створення світу. Тут же Августин визначив статус людини як творця, що має найтісніший зв'язок із Богом та наділений тілом і душею.

Осмислюючи проблему духовності Августин доходить висновку, що природа душі не є тілесною і протяжною тому не наділена здатністю сприймати тілесні речі. Безсмертність душі, як вважає він, підтверджується особистим досвідом кожної людини, що і слугує доказом її безсмертя.

У підрозділі 3.3. *"Проблема добра і зла"* йдеться про головні аспекти формування і вирішення Августином зазначеної проблеми у контексті усієї його філософсько-релігійної доктрини.

В процесі дослідження проблеми добра і зла виникла теодицея – виправдання Бога за наявне у світі зло. В Августина є два варіанти теодицеї: метафізичний та естетичний. Згідно з першим, зло походить від небуття, з якого бог створив світ. Згідно з другим, зло є частиною всезагального порядку.

Пошуки відповіді на питання про причину зла змусили Августина покинути християнську громаду і звернутися до маніхейства, релігії, яка сповідувала існування двох божественних сил: світла (благого начала) і темряви (злого начала). Проте нам відомі чотири положення філософії Августина, які засвідчують кардинальну відмінність між його поглядами та поглядами маніхейців: 1) визнавав монотеїзм, тобто наполягав на існуванні єдиної первинної матерії; 2) вважав, що створений світ благодійний; 3) стверджував всемогутність Бога і першим на Заході чітко сформулював розуміння зла як відсутності блага, що було показано в трактаті "Про свободу волі"; 4) вірив у втілення Христа.

Виводячи порок та гріх не з природи людини, а з її злої волі, Августин вважав за можливе поєднати свободу волі з теодицеєю. "Бог – мета, людина – шлях" – ця основна догма стала головним фактом августинівської філософії історії.

Свобода призначеності до спасіння як вищої мети створює можливості вільних рішень, з'являється реальний шанс вибору між добром і злом. Пелагій обстоював думку про моральну суверенність людини. Спадкового гріха, на думку Пелагія, не існує. Адам породжує гріх тільки своїм прикладом.

Основні етичні положення пелагіанства згодом стали об'єктом гострих атак Августина. Йдеться про те, що гріх Адама не розповсюджується на весь людський рід. Згідно з Августином, Бог сотворив людину (Адама) свободною, такою, що мала змогу не грішити. Він розрізняє дві свободи волі – "першу" і "останню". Перша свобода волі "могла не грішити" (її мав Адам), остання, майбутня свобода, перебуватиме в стані неможливості грішити. Августин, як цілком слушно зазначав відомий дослідник Г.Г.Майоров, розчиняє вчення про свободу у вченні про предестинацію.

Підрозділ 3.4. **"Принцип свободи волі"**. Принципово нове розуміння свободи волі спонукало Августина до визначення соціального завдання і ролі церкви у подальшому розвитку історичного процесу.

Церква визнала разом з Августином, що спасіння є спільною справою, соціальним, а не індивідуальним актом людської волі. І з цим принципом вона дійсно врятувала всесвітню цивілізацію від краху й загибелі, приборкала варварів і завоювала нову територію для розповсюдження християнської та античної культури.

Підрозділ 3.5. **"Вчення про перед визначення"**. Дуже важливим аспектом августинівського вчення про благодать стала ідея про передвизначення. Августинівське розуміння передвизначення базується на вченні апостола Павла: "Бо кого Він передбачив, тих і призначив, щоб були подібні до образу Сина Його, щоб Він був первородним поміж багатьма братами. А кого він призначив, тих і покликав, а кого покликав, тих і виправдав, а кого виправдав, тих і прославив"(Рим. 8, 29–30). Тут апостол Павло каже про передвизначених до вічної слави, що в свою чергу не передбачає свободний вибір людиною свого спасіння. Августин заперечує те, що Бог бажає, щоб усі люди спаслися. Він чітко каже про категорії людей, які є передвизначеними до загибелі

Підрозділ 3.6. **"Провидіння у природі та історії"**. З одного боку, Святе Письмо в історії єврейського народу, з іншого – взагалі християнський світогляд, нашоухують Августина на ідею провидіння. Він розрізняв двоякий прояв провидіння – фізичний і вольовий. Під першим розуміє ту потаємну дію Бога, через яку Творець дає ріст злаковим та деревам; другий виявляється у діях ангелів і людей, тобто істот, обдарованих свободною волею.

Підрозділ 3.7. **"Періодизація історії"**. Базуючись на ідеї провидіння, історія в Августина набуває завершеності. Відтак будучи завершеною, вона з необхідністю потребує певної впорядкованості та періодизації. У філософських уявленнях Августина має місце особлива періодизація історії.

У творі "Про істинну релігію", Августин намагається пояснити поділ історії через ототожнення її головних епох із етапами життя окремої людини. Однак, як стверджує М. Герье, питання про періодизацію історії ускладнювалося для Августина ще й тим, що, окрім шести епох, у нього був ще інший принцип поділу періодів відповідно до шести днів творіння світу, за якими настав спокій. Оскільки в обох випадках кількість періодів була однаковою, то природною була спроба встановити взаємозв'язок між цими періодами через Божественний Промисел.

Підрозділ 3.8. **"Проблема обчислення років"**. Розмірковуючи над Старим та Новим Заповітом, Августин чи не вперше вказав на різницю між єврейським і (Римським) кодексами літочислення. Вона не спричиняє суперечності між кодексами, оскільки загальний підсумок в них є однаковим.

Проте, виходячи з того, що один наш рік дорівнював десяти рокам єврейського кодексу, можемо зробити висновок, що Адам прожив не двісті тридцять, а двадцять три роки, коли народив Сифа, а сам Сиф – двадцять років і шість місяців, коли від нього народився Енос. Святе Письмо останнє число називає двомастами п'ятьма роками.

Отже, не треба сумніватися, що нащадок першої людини, живучи досить довго, міг заснувати царство, – звичайно земне, а не те, яке називається Царством Божим.

У четвертому розділі **"Теоретичні засади філософії історії Августина Блаженного"** проблему основоположних принципів філософії історії розглянуто крізь призму концепції "Царства Божого" та філософії часу Августина. Проаналізовано амбівалентність суспільно-історичного процесу. Вивчено Августинівське тлумачення сутності часу, також розкрито аксіологічну проблематику філософії історії християнського мислителя.

Підрозділ 4.1. **"Концепція "Царства Божого"**. Досліджено августинівське розуміння філософії історії через осмислення співвідношення та співіснування "Царства Божого" та "Царства земного". Подано оцінку августинівського тлумачення зв'язку останніх з церквою та державою.

Перетворивши платонівське царство ідей в християнський рай з Богом на чолі, Августин спробував подати всю історію людства як реалізацію внутрішньої мети – перемоги божественного начала. Звідси – основне завдання Августина зводилося до доказу примату церковної влади над владою світською.

Вихідною тезою історіософської концепції Августина було положення про провіденційну присутність Бога в перенасиченому злом і неправдою суспільному житті людей, тобто в "царстві земному".

Досліджуючи природу "двох царств" Августина, відомий дослідник А. А. Чанишев виокремлює такі основні елементи його концепції: перспективізм, надбудову над "земним царством Царства Божого"; послідовний персоналізм; волюнтаризм.

Розмірковуючи про виникнення Божого Царства і розглянувши складні запитання про начало світу та про рід людський, Августин почав з'ясовувати історію Божого Царства на землі. Воно почалося з того часу, коли почали народжуватися і помирати люди. З часу його виникнення люди були двох родів: ті, що жили за плотськими законами, і ті, що жили за Божеськими законами. Родоначальниками цих двох царств були Каїн (представник земного царства) і Авель (представник Божого царства).

Для Августина доля всіх суспільств на землі зливалася в історію одного земного царства чи двох, "найбільш прославлених", – Ассиро–Вавілонського і Римського. В такий спосіб, уся різноманітність земних царств зводилася Августином до єдності історії одного земного царства, яке проявилось в Ассиро–Вавілонському та Римському царствах.

Завершуючи дослідження історії двох царств, небесного і земного, філософ твердить, що для цих двох царств, що були спочатку і докінця перемішані між собою, прийде кінець.

Осмислюючи та описуючи історію двох царств, Августин аж ніяк не міг оминати проблему життя церкви. Він є новатором у справі дослідження життя церкви, бо саме йому належить формула, що церква є Царство Боже. Філософ створив те розуміння Царства Божого, з яким пізніше зіставляв церкву.

Царство Боже до Августина протипокладалося церкві як благо, що має настати. Воно перебувало на небі, хоч його частина (Церква) мандрувала по землі. Церква, таким чином, стає невід'ємною частиною світобудови, справою Божественного Провидіння та передбаченням пророків. Вона була здійсненою олюдненням Христа, мандруванням апостолів, стражданням мучеників, подвигами святих; вона підтримується безперервною спадковістю єпископів від апостольських престолів.

Конкретній антитезі між церквою і державою цілком відповідала принципова антитеза, в яку їх поставив Августин у своєму творі “Про Царство Боже”.

До земного царства він відносив усе, що живе чи жило за людськими законами всупереч закону божому. Стосовно держави в Августина часто проявляється повна байдужість, яка переростає в її засудження. Він наполягає на тому, що держава є породженням гріха.

Головним внеском Августина Блаженного в середньовічний світогляд була ідея Божого Царства. Ця ідея містила у собі глибоку і єдиноможливу, на той час, філософію історії, що об'єднувала як минулу, так і майбутню долю людства.

Августин не зупинився на синтезі античної і священної історії, а охопив своїм баченням усе людство. Християнське вчення про спасіння людства Богочоловіком дало Августинові можливість встановити єдність у долях людства, вказати на початок, спільну ціль і сам кінець історичного процесу.

Він цілком усвідомлює, що людина власними силами спастись не може, і тому саме питання про порятунок особистості є насамперед питанням про рятівне начало. Діяльність цього рятівного об'єктивного начала повинна втілюватися в людстві як родовій єдності, у всесвітній соціальній організації. Таким чином, питання про спасіння особистості є для Августина водночас питанням соціальним і космічним.

Ідеал всесвітнього вічного міста, побудованого на вічному божественному фундаменті, – ідеал Царства Божого, – є її початок, середина і кінець.

Розроблена Августином символічна теологія історії, впродовж усього середньовіччя замінювала відсутність світської фактографічної історії. Її вплив в епоху середньовіччя був настільки великим, що ніхто, окрім, можливо, Йоахима Флорського, нічого нового в теологічній

філософії історії не сказав. Це пояснюється тим, що після Августина в середні віки фактично не було жодного самостійного філософа історії.

У підрозділі 4.2. *"Проблема часу в філософії історії Августина Блаженного"* розглядається августинівське тлумачення природи часу. Згідно з положеннями мислителя природа часу криється в людському Cogito. Найважливішим моментом для істинного розуміння сутності часу стає мить (справжнє теперішнє).

Августин не поділяє проблему розуміння часу античними мислителями, котрі хід часу ставили у залежність від руху небесних тіл і допускали циклічність часу. Августин, спираючись на Старий Заповіт, розробляє поняття лінійності часу, який мислиться як кінечний відрізок.

Проблема часу найповніше була розроблена Августином у XI книзі "Сповіді", де він ставить три основні питання: 1) про відношення часу до буття і про початок часу; 2) про пізнання часу; 3) про вимірювання часу; і поступово дає на них відповідь.

Час – фактично парадоксальний – тече в двох напрямках: 1) від початку світу до Страшного суду, до кінця віків; 2) від Страшного суду – тобто моменту, який прийнято вважати кінцем світу, і майбутнім – до початку світу.

Отже, вчення Августина про час є значним кроком вперед порівняно з усім, що ми знаходимо з цього приводу в грецькій філософії. Відкинувши непридатні античні концепції часу, філософ дійшов висновку, що час є своєрідною протяжністю духа. Цей висновок про суб'єктивну природу часу він пропонує не як істину, але як одну з можливих гіпотез. Поряд із суб'єктивістською, для нього була очевидною й інша – гіпотеза об'єктивного часу, який Августин розумів як відношення між речами, як порядок їх руху через момент теперішнього і порядок їх взаємних змін.

Вивчивши природу часу та висунувши суб'єктивістську гіпотезу про нього, Августин продовжив дослідження часу, пропустивши його крізь призму людського життя.

Час для людини – це відображення болю, якого їй завдає відчуття тимчасовості, тлінності власного існування. Стикаючись із неперобутністю власної смерті, людина змушена визнати, що її життя є несумісним із вічністю. Час сам по собі є ніщо, а ціною для нього є вічність. Він є головним чинником, який стимулює людину до діяльності та змушує її відчувати важливість свого існування.

У середні віки до августинівської феноменології часу ніхто нічого нового не додав, оскільки філософія цього періоду була орієнтована на майбутнє, яке несе оновлення (спасіння). Істине повернення, з позицій Августина, полягає в тому, щоб повторити життя Христа, тобто виявити унікальність, а вона проявляється через відмінність.

Висновки

Наше дисертаційне дослідження ставило своїм головним завданням історико-аналітичну реконструкцію головних засад і принципів філософії історії Августина Блаженного і визначення її історичної ролі в подальшому розвитку філософських і релігійних ідей наступних епох.

У процесі написання цієї роботи нами було піднято, осмислено й науково вирішено такі проблеми:

1. Головні положення філософії історії Августина формувалися у духовному полі світогляду мислителя, який уособлював собою загальнохристиянський світогляд і був домінуючим у тодішньому духовному житті.

2. Поділяючи позицію теоцентризму, Августин виразив повну опозицію античному політеїзму. На цій основі у нього формується ідея універсального Божого Царства, що виходило поза вузькі рамки національного царства Єгови та встановлювало його межі до створення людини і далі до початку сотвореного буття.

3. У контексті ідеї Божого Царства Августин ставить і вирішує фундаментальні проблеми походження людства, історії його земного існування та розуміння кінцевої мети. У своєму загальному вигляді ці проблеми окреслювали теоретичний зміст і суть першої філософії історії, створеної християнським мислителем.

4. Августинова філософія історії фактично була першою глобальною теорією історичного процесу, основою якої слугувала біблійна історіографія, і в яку було включено моменти Божої опіки над світом та провидіння, а також поняття предестинації, завдяки чому сама історія мала не лише мету, а й окреслений смисл. Окрім того історія окреслювала ще і чітку місію, яку можна визнати як рятівну, викупну, виправну, випробувальну та настановчу.

5. Факт створення Августином глобальної теорії історичного процесу став можливим головню завдяки обґрунтованій ним оригінальній концепції розуміння часу. Час для Августина не становив "замкнутого" кола, бо тоді не було б "раніше" і "пізніше". Час мислитель трактував як вихідну лінію, що має початок і кінець, а водночас і головну точку. Початком усього є створення світу, кінцем - перехід до вічності, а центральним пунктом є втілення Слова Божого. Усі етапи розвитку історії водночас вважалися етапами наближення до центрального і головного пункту.

6. У своїй філософії історії Августин намагається реалізувати дуже важливу загальнотеоретичну установку на те, щоб збагнути й осмислити саму логіку історичного процесу, а не відтворити його хронологію. Щоправда, Августин усе ж таки називає і відповідні часові епохи, що відтворюють історичну драму розвитку людства. Серед таких епох він називає епохи:

- I) від сотворення світу до потопу;
- II) від потопу до Авраама;
- III) від Авраама до Давида;

- IV) від Давида до кінця вавілонського полону;
- V) від вавілонського полону і аж до приходу Ісуса Христа;
- VI) від приходу Ісуса Христа і до кінця світу.

7. Основне положення філософії історії Августина Блаженного зводиться до визнання Бога – Творця, який здійснив реалізацію своєї думки і своєї волі. Саме тому вся можлива інтерпретація історії в його доктрині відбувається у рамках християнського віровчення. У цьому зв'язку сформовано і її основне завдання та мета. Такою метою стає теодицея, чи то прославлення Бога в усій історії людства, а також просвітлення людини не лише в аспекті її земного життя і призначення, а й стосовно її загробних надій та сподівань.

8. Визначальним моментом доктрини Августина було трактування ним людини як суб'єкта історичного процесу. Остання знову ж таки представлена Августином у світлі християнського віровчення.

Наступним визначальним моментом Августинової філософії історії стала його концепція свободи волі людини, згідно з якою, визнавши людину вільною, він робить останню морально відповідальним та діяльним суб'єктом історичного процесу. Тобто сама людина творить власну історію, щоправда, завдяки божій благодаті.

9. У своїй філософії історії Августин довів єдність та спільну долю людства на основі християнського догмату гріхопадіння, показавши у цьому зв'язку початок, загальну мету і сам кінець історичного процесу.

10. Августинова філософія історії у своєму універсалізмі охоплювала як світ земний, так і світ небесний в ідеї Божого Царства. При цьому земна історія людства однозначно представлена в нього як щось перехідне, тимчасове або ж просто – як перехідний ступінь до вічного царства. На цій основі Августин робить висновок про те, що земна історія людства не має особливої вартості сама по собі, порівняно з вічним життям, яке настане після неї. Ця історія відбиває у недосконалий спосіб вічний та незмінний світ Божий. Вона нічого не додає до духовного світу, де одна душа є важливішою за весь матеріальний всесвіт.

11. Августин реально не створив філософії історії земних царств. Усі його помисли були повернуті на віднайдення дороги до Царства Небесного. Тому він веде гостру полеміку із земним царством і, натомість, активно прославляє та звеличує Царство Небесне. Його постійний Євангельський заклик до Царства Божого, що пронизує усю філософію історії мислителя, уможливило зображення історії людства як дороги чи шлях саме до Царства Небесного.

12. Зазначається, що Августинова філософія історії є не лише теорією чи теоретичною спорудою. Вона, поза всяким сумнівом, є ще й етичною доктриною, вченням, спрямованим на людський розум і волю кожної людини. А концепція філософії історії Августина як цілісна

концепція історичного процесу у своїй побудові має наступні структурні принципи: монотеїзму, креаціонізму, предестинації, фаталізму, провидіння.

Дослідження творчості Августина Блаженного, відкриває можливість глибшого осмислення впливу його філософії історії на розуміння світської історії та на доктринальні установки церкви. Тут є також проблеми пов'язані з розумінням ролі субєкта в історичному процесі, проблеми співвідношення вічності та часу, й формуванням засад християнської філософії.

Основні положення дисертації викладені автором у таких публікаціях:

1. Поцюрко О.Ю. Моральне зло і свобода волі людини (Августин і Пелагій) // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. - Дрогобич: Вимір, 2004. – Вип. 10. Філософія. – С. 147–158.
2. Поцюрко О.Ю. Проблема часу в філософії Августина // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Філософія. - 2005. - Вип.13. – С. 6–10.
3. Поцюрко О.Ю. Принцип креаціонізму в філософії історії Августина // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Філософія. - 2006. - Вип.14. – С. 11–15.
4. Поцюрко О.Ю. Розуміння історії в середньовічній філософії” // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія Філософські науки. - 2007. - Вип. 10. – С. 162–172.
5. Поцюрко О.Ю. Історія людства як історія "царства земного" і "Царства Божого" у тлумаченні Августина Блаженного // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. - Дрогобич: Науково-видавничий центр ДДПУ імені Івана Франка, 2007. – Вип. 16. Філософія. – С. 64–73.
6. Поцюрко О.Ю. Людина між вічністю та часом (Августин Аврелій) // Міжнародна наукова конференція “Дні науки філософського факультету – 2005”: Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2005. – Ч.1. – С. 29–30.
7. Поцюрко О.Ю. Історія як проблема філософсько–теологічної рефлексії в Августина Блаженного // Тези звітної наукової конференції філософського факультету / Відп. за випуск В. Мельник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 32–34.
8. Поцюрко О.Ю. Принцип свободи волі в розумінні Августина Аврелія та Пелагія // Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2006": Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2005. – Ч.1. – С. 45–47.

9. Поцюрко О.Ю. Поняття еволюції в Августина Аврелія // Тези звітної наукової конференції філософського факультету / Відп. за випуск В. Мельник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 19-20.
10. Поцюрко О.Ю. Проблема предестинації в філософії Августина Блаженного // Тези звітної наукової конференції філософського факультету / Відп. за випуск В. Мельник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 21–23.
11. Поцюрко О.Ю. Осмислення історії в сучасній християнській історіософії неотомізму // Тези міждисциплінарної конференції “Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній та прикладній філософії” / Відп. за випуск проф. А. Карась. – Львів: Дослідно-видавничий центр НТШ, 2007. – С. 61–62.

Анотація

Поцюрко О. Ю. Основоположні принципи філософії історії в творчості Августина Блаженного. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2008.

Досліджено основоположні принципи філософії історії Августина Блаженного в контексті світової історико-філософської традиції. Здійснено аналіз античного та середньовічного тлумачення історичного процесу. Обґрунтовано головні історіософські концепти Отця Церкви. Досліджено основні позиції августинівської концепції "Царства Божого і царства земного". Включі августинівської історіософської рефлексії вивчено особливості вирішення ним проблеми часу. Наголошується, що найважливішим моментом філософії історії Августина Блаженного було утвердженн єдності людської історії.

Ключові слова: історіософія, філософія історії, "Царство Боже", "царство земне", історичний процес, вічність, час.

Аннотация

Поцюрко О. Ю. Основоположные принципы философии истории в творчестве Августина Блаженного. – Рукопись.

Дисертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2008.

Исследовано основоположные принципы философии истории Августина Блаженного в контексте мировой историко-философской традиции. Осуществлено анализ античного и средневекового толкования исторического процесса. Рассмотрено вопрос о соотношении светской и священной историй. Подтверждено влияние идей Платона августиновское понимание процесса творения мира. Сделано выводы о том, что обосновываясь на учении Платона, Августин продемонстрировал как можно обединить идею, Слово и тело. Он изучил семь дней творения мира. Августин определил статус человека как творца, который имеет непосредственное отношение к Богу. Обосновано главные историософские концепты Отца Церкви, среди которых: принцип монотеизма, принцип креационизма, принцип свободы воли, принцип фатализма и др. Утверждается непосредственная зависимость свободы воли человека от любви у Августина. Автор раскрывает природу свободы у Августина и Пелагия. Доказано, что в разрешении проблемы морального зла был утвержден принцип "Бог – цель, человек – путь". Исследовано основные позиции августиновской концепции "Царства Божиего и царства земного". Проанализировано происхождение идеи "Царство Божие" в философии Августина на основе изучения Библии и его труда "О Граде Божием". Особенное внимание уделяется рассмотрению земной истории "Царства Божиего" Августина. В ключе августиновской историософской рефлексии, изучено особенности решения Августином проблемы времени. Обосновано августиновское положение о "двух векторах" времени и тезис о том, что главным критерием времени является человек. При этом единственным существом у которого есть некое знание о вечности является человек. Только он способен отискивать в мире вещи, существование которых не вкладывается во временне рамки. Акцентируется на том, что наиболее важным моментом философии истории Августина Блаженного було утверждени единства человеческой истории.

Ключевые слова: историософия, философия истории, "Царство Божие", "царство земное, исторический процесс, вечность, время.

Summary

Potsiurko O. Y. The fundamental principles of philosophy of history in the works of Blessed Augustine. – Manuscript.

The thesis for a Candidate's degree in Philosophy by speciality 09.00.05. – History of Philosophy. - Ivan Franko National University of L'viv, Lviv, 2008.

The dissertation explored fundamental principles of philosophy of history of Blessed Augustine in the context of world historical philosophical tradition. The analysis of ancient and medieval interpretation of historical process is carried out. There are grounded the main historiosophic concepts of the Father of Church. The principal positions of the augustinian conception of "two Cities, the earthly and heavenly" are explored. The peculiarities of his solution of the problem of time are studied in the context of the

augustinian historiosophic reflection. It is underlined that the most important moment of Blessed Augustine's philosophy of history was assertion of the unity of human history.

Key words: historiosophy, philosophy of history, "City of God", "earthly and heavenly Cities", historical process, eternity, time.

Підписано до друку 14.04.2008 р.

Папір друк. № 1. Спосіб друку – офсет.

Формат паперу 60x90/16. Ум.друк.арк 0,9

Тираж 100 штук.

Замовлення № 23-04/1

Друк СПД "Синчук В.В."

м.Львів, вул. Чупринки, 38

тел./факс. (032) 297-05-67.